

Символи важливі. Як і сенси, котрі у них вкладають

Тема, яка останніми тижнями заповнила інфопростір України (звісно, окрім війни) — декомунізація монумента «Батьківщини-матері». Точніше, її щита. Бо прискіпливі українці розглядели на мечі пам'ятника ще й 4 радянські зірки. І одразу відгукнулися з притаманним нашій нації гумором: «З метою економії коштів вважатимемо меч трофейним».

Що ж до заміни радянського герба українським Тризубом, думки суспільства розділилися — від цілковитого захвату до повного несприйняття. Від «ура, давно пора» до «зараз не на часі» і «де ви були 30 років?». Особливо сильно противників реконструкції тригернула вартість проекту — 28 мільйонів гривень — попри те, що гроші ці не бюджетні, а спонсорські. Все одно, кажуть, їх можна було витратити раціональніше.

Але річ тут радше не в чужих грошах, або не лише в них.

Реакція на подію здебільшого пов'язана з особистим ставленням до самого монумента: ті, кому він загалом до вподоби («Ця жінка — з металу і спокою, з мечем і щитом, повернута в бік росії — офігенна»), встановлення Тризуба радісно вітають. Ті ж, хто бачить в «одороблі» лише комуністичний символ, — однозначно проти («Можна навішати на нього хоч тонну української символіки, але він не перестане від того бути частиною радянської монументальної пропаганди»). Один дотепник-карикатурист навіть зобразив «Батьківщину», яка замість щита й меча тримає в руках величезний транспарант з написом: «Ви подуріли?» (взагалі то там інше слово, але ми від його цитування утримаємось).

Насправді альтернативи встановленню Тризуба замість радянського герба немає. Пропозиції залишити на місці осоружного «серпомолота» дірку, ба навіть

знести (демонтувати) сам монумент є неконструктивними з різних причин — технічних, інженерних тощо, не кажучи про елементарний здоровий глузд. До того, ж дірявий щит — так собі символ... (Пряме відсилання до першого дня великої війни та нагадування «мудрій» владі про те, що вона воліла б забути). Які ще варіанти? Опція «нічого не чіпати, все залишити як є» — стала дедалі неприйнятнішою з кожним зруйнованим домом та вбитим українцем. Єдиним нейтральним варіантом, який задовольнив би багатьох (всіх — не вийшло б у жодному разі) та заспокоїв би професійних патріотів (хоча теж не факт) — міг бути порожній щит без будь-яких розпізнавальних знаків. Ця пропозиція, до речі, озвучувалась ще кілька років тому публічними й досить шанованими людьми. Але є нюанс — такий щит був би «ні про що». А ми сьогодні не в

тому становищі, щоб дозволити собі подібну беззубу відстороненість. Бо символи насправді важливі. Як і сенси, котрі у них вкладають. Достатньо подивитися, як підгорає у «запоребрікових», які за своєю споконвічною злодійською звичкою вже «приватизували» нашу «Батьківщину». Вий на болотах, що здійнявся після встановлення на її щиті Тризуба, переконливо свідчить: все зроблено правильно.

До речі, як тільки його підняли на щит — багато з тих, хто не схвалював цю ідею спочатку (окрім, звісно, найбільш затятих і непримиренних) — змушені були визнати: безумовно, так краще. Бо, «по-перше, це красиво».

Про те, як створювалася ця краса і чому заміна радянського герба сьогодні на часі, «Світ» поспілкувався з автором Тризуба — скульптором-монументалістом Олексієм Пергаменцником. (Див. 8 стор).

СЬОГОДНІ В НОМЕРІ

Відновлення має розпочатися зараз!

Українська наукова спільнота має дістати необхідну підтримку, щоб утримати нинішнє покоління українських дослідників, які починають свою кар'єру.

Є сподівання на фахову дискусію щодо шляхів реформи

Науковий комітет за час свого існування вже двічі виходив з пропозиціями реформування наукової сфери, тобто це третій «підхід до снаряда».

Оновлення науки варто здійснювати вкрай обережно

Найцінніше з того, що українська наука має сьогодні — це наші науковці (в академіях, університетах, галузевих установах).

Якою буде доля Каховського моря?

Найоптимальніший варіант — природний процес розвитку екосистем, але ми можемо і повинні впливати задля отримання найкращого результату.

ВИПРОБУВАННЯ

Війна. Вистояти і перемогти

Продовжуємо хроніку українського спротиву

11 липня. У Вільнюсі розпочався саміт НАТО

Надії українців на запрошення до Альянсу не справдилися: на пресконференції після закритого засідання генсек Єнс Столтенберг заявив, що Україна отримує запрошення до НАТО, коли «погодяться усі союзники й будуть виконані умови». Водночас країни-члени Альянсу під час зустрічі домовилися зняти для України ПДЧ та запровадили Раду Україна — НАТО. Також було підписано меморандум про створення міжнародної коаліції для підготовки українських пілотів винищувачів F-16.

Запрацював український Моссад? Головне управління розвідки підтвердило, що в російському Краснодарі застрелили станіслава ржицького — колишнього командира підводного човна «Краснодар» чорноморського флоту ВМФ РФ, причетного до ракетних обстрілів України. 10 липня «підводник» бігав у парку. Близько шостої ранку в нього було здійснено сім пострілів із пістолета Макарова. ржицький помер на місці. Через рясний дощ у парку було безлюдно, тож немає свідків, які могли б повідомити деталі або упізнати нападника.

12 липня. Допомога від партнерів

Лідери країн «Великої сімки» погодили спільну декларацію про довготривалу підтримку України. Окрім того, за підсумками саміту НАТО було оголошено про нові пакети військової допомоги. Зокрема, Австралія пообіцяла Україні 30 бронетранспортерів Bushmaster, Німеччина — додаткові пускові установки Patriot і ракети до них, Норвегія — 1000 БПЛА Black Hornet та NASAMS, Канада — бронетехніку, Франція — інженерне обладнання. Велика Британія оголосила про пакет, до якого увійдуть понад 70 броньованих машин, боеприпаси до танків Challenger, а також 50 мільйонів фунтів стерлінгів для підтримки обладнання, переданого раніше. Усього в результаті саміту НАТО Україна отримує від міжнародних партнерів військовою допомогу на понад 1,5 млрд євро.

Окупанти шукають патріотів. У Маріуполі російські окупанти проводять масові рейди по будинках та квартирах місцевих жителів та перевіряють документи й мобільні пристрої. У такий спосіб вони намагаються залякати місцеве населення та виявити тих, хто допомагає ЗСУ.

13 липня. Наші насапають

За інформацією речника Східного угруповання військ ЗСУ Сергія Череватого, на Бахмутському напрямку відбулося п'ять боезіткнень, у яких знищено 71 окупанта, 141 поранено, підбито чотири ворожих танки, дві РСЗВ Град, три гармати, дві САУ Гацінг-С, два протитанкових ракетних комплекси, один ЗРК Стріла-10, комплекс спостереження Муром-М і п'ять безпілотників. Загалом протягом минулої доби підрозділи ракетних військ і артилерії ЗСУ уразили 16 артилерійських засобів ворога на вогневих позиціях, чотири зеніт-

но-ракетні комплекси та дві станції РЕБ, повідомляє Генштаб.

Радянський герб замінять на тризуб. Державна інспекція архітектури та містобудування України видала дозвіл на ремонт щита монумента «Батьківщина-мати» у Києві. Після демонтажу радянського герба передбачається встановлення на щиті тризуба, який відповідає зображенню на малому Державному Гербі України.

14 липня. Різдво і Покрову офіційно перенесли

Верховна Рада України змінила дати державних свят. Різдво Христове перенесли з 7 січня на 25 грудня, День Української Державності — з 28-го на 15 липня, а День захисників і захисниць України, відповідно і день Покрови Пресвятої Богородиці тепер відзначатимуть 1 жовтня.

Бюджет ЄС буде переглянуто. Рада міністрів ЄС з економіки й фінансів, яка проходить цього дня у Брюсселі, вперше розгляне пропозиції Європейської Комісії щодо перегляду багаторічного бюджету ЄС на 2024–2027 роки. Зокрема вони містять створення Українського фонду обсягом 50 мільярдів євро.

15 липня. Залужного ніхто не зупинить

Головнокомандувач ЗСУ Валерій Залужний в інтерв'ю *Washington Post* заявив про тверді наміри відвоювати окупований Крим, хоч як до цього ставитимуться західні чиновники, що побоюються реакції путіна. «Як тільки у мене з'являться засоби, я щось зроблю, — пообіцяв Головнокомандувач. — Мені начхати — мене ніхто не зупинить».

Евакуація з Сум. Сьогодні з Сум до Києва вирушив перший евакуаційний потяг. За повідомленням Мінреінтеграції, він курсуватиме щодня — з Сум вирушатиме о 6:47 і прибуватиме до столиці об 11:41. Кожному евакуйованому одразу після прибуття надаватимуть грошову допомогу: 3 тисячі гривень для дітей та осіб з інвалідністю та 2 тисячі гривень для всіх інших. Усіх, хто потребує житла, розмішуватимуть у модульному містечку під Києвом.

16 липня. День ухвалення Декларації про державний суверенітет

Щороку в цей день українці відзначають День ухвалення Декларації про державний суверенітет, яка стала основою для нової Конституції та визначила Україну як суверенну державу у межах чинних кордонів. «Саме ця Декларація стала фундаментом для нашої незалежності. Незалежності, з якою імперська росія не змогла змирися», — наголосив Голова Верховної Ради Руслан Стефанчук.

Контрнаступ України просувається повільно, оскільки території перед російськими оборонними укріпленнями щільно заміновані, а Україна отримала менше ніж 15% від усього саперного та інженерного обладнання, яке просила у західних партнерів, пише *Washington Post*. Водночас Інститут з вивчення війни дійшов висновку, що українські військові скоригували стратегію контрнаступу, аби мінімізува-

ти втрати. Замість широкомасштабних штурмів зосереджено увагу на виснаженні російських сил артилерією і ракетами дальнього радіуса дії.

США дозволять розпочати навчання українських пілотів на винищувачах F-16, «як тільки європейці будуть готові». Про це, за інформацією CNN, заявив радник з національної безпеки США Джейк Салліван, коментуючи повідомлення про те, що партнери очікують на офіційне схвалення від Вашингтона.

17 липня. Роковини трагедії рейсу MH17

Президент Зеленський вшанував пам'ять 298 жертв рейсу MH17 Малайзійських авіаліній, які загинули у 2014 році в небі над Донбасом. МЗС України висловило співчуття сім'ям та близьким загиблих пасажирів та членів екіпажу збитого літака, а також закликала всі держави співпрацювати для притягнення росії до відповідальності.

росія вийшла із «зернової угоди». Попри всі намагання Ердогана, країна-агресорка офіційно поінформувала Туреччину, Україну і секретаріат ООН про вихід із «зернової угоди». В обмін на її продовження у РФ вимагають зняти західні санкції з російських добрив і продовольства. **«Бавовнятко» бешкетує.** В ніч на 17 липня за допомогою двох безпілотних надводних дронів було здійснено атаку на Кримський міст. Інцидент спровокував у мешканців боліт чергову істеріку із закликами бити по «центрах ухвалення рішень». А в СБУ пообіцяли всі деталі щодо організації «бавовни» на Кримському мосту розкрити після перемоги.

18 липня. Рамштайн-14

Розпочалося 14-те засідання Контактної групи з питань оборони України у форматі «Рамштайн». Відкриваючи його, глава Пентагону Ллойд Остін заявив, що США разом із союзниками й партнерами доклали усіх зусиль, щоб Україна отримала все необхідне для протистояння російській агресії.

Недолугі претензії відхилено. Європейський суд з прав людини оголосив рішення у справі «росія проти України», в якому цілковито відхилив усі претензії країни-агресорки до нашої держави. Зокрема росія намагалася покласти на Україну відповідальність за трагедію рейса MH17 через незакрыття повітряного простору.

19 липня. Атака на зернові термінали

Росія атакувала зернові термінали в портах Одеси та Чорноморська. Ушкоджень зазнала зернова інфраструктура міжнародних та українських трейдерів і перевізників. У порту Чорноморська було знищено 60 000 тонн зерна. За оцінками спеціалістів, для повноцінного відновлення об'єктів знадобиться щонайменше рік. Окрім того, в Одесі вибуховою хвилею пошкоджено кілька багатоквартирних будинків. Шестеро цивільних дістали поранення, серед них — дитина.

Блекаутів більше не буде? За повідомленням НЕК «Укренерго»,

Світовий банк надасть йому 240 млн доларів грантової допомоги на закупівлю спецобладнання для забезпечення стабільної роботи енергосистеми.

20 липня. «Помста» за Кримський міст

Під ударом російських ракет у ніч на 20 липня опинилися Одеса та Миколаїв. Пошкоджено понад 60 житлових будинків, кілька адміністративних будівель та навчальних закладів, консульство КНР і медустанову. Загибло троє людей, 24 (серед них п'ятеро дітей) дістали поранення. російське «мінубівства» заявило, що це помста за пошкодження Кримського мосту.

Відповідь ЄС. Перед засіданням Ради міністрів закордонних справ країн-членів Європейського Союзу високий представник ЄС Жозеп Боррель заявив, що відповіддю ЄС на варварські російські обстріли Одеси, в результаті яких гинуть люди, руйнується портова інфраструктура та знищуються запаси зерна, що призначені для найбільш вразливих країн світу, буде збільшення військової допомоги для України.

Санкції проти агресора. Міністерство фінансів США і Державний департамент оголосили про введення додаткових санкцій проти росії, які обмежують її військовий потенціал і доступ до високих технологій. Окрім того, про санкції проти десятків фізичних і юридичних осіб РФ оголосили Канада, Велика Британія та Австралія.

21 липня. рашисти вбивають дітей

Окрім ударів по інфраструктурі Одеси та Одеської області, російські загарбники, за даними ОВА, обстріляли населені пункти в Чернігівській, Запорізькій, Донецькій і Харківській областях, внаслідок чого загинуло восьмеро людей, двоє з яких — діти 10 та 16 років.

Допомога від Німеччини. Німеччина передала Україні перші десять танків Leopard 1 A5, 20 кулеметів MG3, близько 1300 снарядів до 155-мм гаубиць, понад дві тисячі димових снарядів, 12 трейлерів, 16 вантажівок Zetros, чотири машини для прикордонників, 10 наземних радіолокаційних станцій, систему наведення мостів та сотню тисяч індивідуальних тактичних аптечок.

Нарешті. 31 липня 2023 року всі кораблі, що прямують в акваторії Чорного моря у напрямку морських

портів РФ та українських портів на тимчасово окупованій росією території, можуть розглядатися Україною як такі, що перевозять вантажі військового призначення з усіма відповідними ризиками, повідомляє пресслужба Міноборони.

22 липня. Відлуння саміту

Президент Володимир Зеленський провів телефонну розмову з генсеком НАТО Єнсом Столтенбергом. Йшлося про реалізацію домовленостей, досягнутих під час Вільнюського саміту Альянсу та про подальші дії щодо інтеграції України до НАТО.

6 млрд шведських крон (522,6 млн євро) — таку суму передбачає спрямувати на відновлення України представлена урядом Швеції Стратегія співробітництва у сфері відбудови та реформ в Україні на 2023–2027 роки.

Цього разу не збрехав. За інформацією CNN, у розвідувальному управлінні Міністерства оборони США не вбачають підстав сумніватися у заявах путіна про переміщення першої партії тактичної ядерної зброї до білорусі.

23 липня. Удар по середмістю Одеси

В ніч на 23 липня ворог вдарив ракетами по історичному центру Одеси, внесеному до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Пошкоджено понад 40 будівель, 11 навчальних закладів, кафедральний Спасо-Преображенський собор, 25 пам'яток архітектури. Одна людина загинула, 22 — поранено, серед них четверо дітей.

Кара за злочини для росії невідворотна. Ворог відповість за кожне забране життя, за кожного травмованого або покаліченого українця, за кожен зруйнований об'єкт. На цьому після нічної атаки на Одесу наголосив у своєму телеграм-каналі прем'єр-міністр України Денис Шмигаль. А митрополит Київський і всієї України Епіфаній назвав руйнування собору в Одесі черговим виявом сатанинської злоби «русского міра».

Чи потрібні Україні АТАСМС? Колишній міністр закордонних справ Литви Лінас Лінкявічус написав у своєму твіттері, що контрнаступ ЗСУ розвивався б швидше, якби США надали Україні АТАСМС для знищення військових баз РФ на українській території. У Пентагоні ж досі вважають, що АТАСМС України не потрібні.

За повідомленнями Генерального штабу ЗСУ та інформагентств (Продовження в наступному номері)

МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ

Відновлення має розпочатися зараз

Нещодавно столицю відвідала делегація Eurodoc — Європейської ради докторантів та молодих учених. Президент організації Себастьян Далє і його заступниця Піл Марія Заугманн, заглибившись у проблеми, з якими стикаються наші молоді науковці в умовах війни, пообіцяли продовжувати лобювати їхні інтереси в європейських структурах. І перші результати візиту з'являться уже невдовзі після його завершення.

У колі друзів і партнерів. У центрі — президент Eurodoc Себастьян ДАЛЕ і його заступниця Піл Марія ЗАУГМАНН

Спільна історія України і Eurodoc розпочалась 2014 року після Революції гідності й першого етапу російського вторгнення, коли Рада молодих учених при МОН приєдналась до цієї організації, яка представляє інтереси близько 1 млн молодих учених по всій Європі. Відтоді Євродок допомагав Україні, надаючи платформу для адвокації та нетворкінгу, сприяючи нашій європейській інтеграції у сфері досліджень та вищої освіти. Практичним втіленням такої діяльності став, зокрема, проект OPTIMA, який присвячено поліпшенню якості вищої освіти в Україні шляхом підвищення рівня академічної доброчесності через привнесення відкритих практик та прозорості у відповідні освітні послуги та зміст навчання, а також — модернізації та інтернаціоналізації українських ЗВО.

Після 24 лютого 2022 року Євродок одразу висловив свою солідарність з народом України і цілковито засудив агресивну війну росії, а також створив спеціальну робочу групу, яка опікується підтримкою українських колег. Організація співпрацює з ключовими зацікавленими сторонами в ЄС і за його межами, тому має можливість просувати конкретні заходи з підтримки України.

До речі, попереднім президентом Євродоку був представник НУ «Львівська політехніка» і Ради молодих учених при МОН Олександр Березко, що також свідчить про рівень довіри до України. Каденція нового керівництва розпочалась зовсім нещодавно — у червні 2023 року, і от один із перших візитів — візит до України.

Насамперед очільники Євродоку зустрілись з керівництвом МОН, зокрема з заступником міністра освіти і науки Денисом Курба-

товим, виконавчою директоркою Національного фонду досліджень Ольгою Полоцькою, представниками Ради молодих учених при МОН, зокрема головою Ради Олесею Ващук та її першою заступницею Анастасією Сімаховою.

Як констатують офіційні сайти МОН і Нацфонду досліджень, ключове занепокоєння, яке висловили наші гості — в запланованих міжнародних схемах підтримки та відновлення для України сектор вищої освіти й досліджень не має належної уваги. Зокрема, з 53 мільярдів євро, які ЄС, країни-члени та європейські фінансові організації надають Україні, досі не було виділено цільових коштів на вищу освіту і дослідження в Україні, в той час, як сильний сектор досліджень і вищої освіти матиме важливе значення для сталого відновлення після війни. Представники РМУ при МОН під час зустрічі наголошували на важливості саме бюджетної підтримки фундаментальної науки, адже її може фінансувати лише держава. Йшлося і про те, що в ЄС чимало програм підтримки й стипендій для тих наших науковців, хто виїхав з України, але дуже мало підтримки для тих, хто залишився.

Власне заклик до ЄС і до Єврокомісії зокрема виділити фінансування для відновлення науки та вищої освіти в Україні червоною ниткою проходить крізь заяви, які опубліковано на сайті Євродоку за підсумками візиту.

Також у рамках візиту відбулася зустріч з Радницею — уповноваженою Президента України з питань Фонду Президента України з підтримки освіти, науки та спорту Оль-

гою Будник та генеральною секретаркою цього фонду Ульяною Автономовою. У фокусі обговорення були підтримка молодих учених і специфіка роботи української академічної діаспори. Почути з перших уст про проблеми, з якими сьогодні стикаються конкретні молоді науковці, делегація Євродоку змогла під час круглого столу «Дослідження і вища освіта для відновлення України», що відбувся в Міністерстві освіти і науки.

Себастьян Далє і Піл Марія Заугманн докладно розповіли про структуру Євродоку, висвітлили практично всі напрями діяльності організації — оцінювання наукової діяльності, кар'єрний розвиток, академічну свободу тощо. Окремо зупинилися на активній участі Євродоку в Коаліції з розвитку оцінювання наукових досліджень, яка об'єднує понад 500 європейських зацікавлених сторін: університетів, фінансових установ, наукових товариств.

А потім пролунала повітряна тривога, тому низку подальших презентацій зробили в укритті Міністерства освіти і науки. Представники Ради молодих учених при МОН (Олеся Ващук, Анастасія Сімахова, Ірина Оплачко, Лариса Макарук, Олександр Прохорчук, Інна Семенець-Орлова) розповіли про діяльність Ради молодих учених при МОН в умовах війни. Зокрема було наведено дані, згідно з якими у 2021 році в Україні було близько 16000 молодих учених, а тепер — лише близько 11000, з них 5000 безпосередньо постраждали від війни. Як йшлося у презентації, РМУ надає інформаційну, юридичну та психологічну підтримку мо-

лодим ученим по всій Україні, зокрема тим, хто втратив місце навчання і роботи.

В умовах воєнного стану РМУ продовжила всі проекти для молодих науковців, а також започаткувала нові — «Школи молодого вченого», конкурс «Молодий вчений року», «Ніч молодіжної науки в умовах війни» і багато-багато інших.

Під час презентації було акцентовано не лише на міграції молодих учених в умовах війни, але й на руйнуваннях наукової інфраструктури.

Окрему презентацію було присвячено діяльності Офісу підтримки вченого, якому в липні виповнився рік — це також проект РМУ при МОН. Серед напрямів діяльності офісу — забезпечення організаційної та соціальної підтримки інтересів учених, розвиток індивідуальної кар'єрної траєкторії науковців, сприяння кооперації між науковими установами і/або закладами вищої освіти, міжнародними науковими інституціями тощо. Але найбільшу зацікавленість у закордонних колег викликав такий напрямок діяльності Офісу підтримки вченого як сприяння стабільній співпраці з українською науковою діаспорою.

Відтак свою діяльність презентували представники 17 регіональних рад молодих вчених. Попри важкі умови, вони продовжують працювати на науковій ниві, але за останні два роки значно активізувався волонтерський напрямок.

Під час сесії у форматі «запитання-відповідь» молоді вчені висловили керівництву Євродоку конкретні пропозиції. Зокрема — закликали посприяти в організації спільних програм українських і закордонних університетів, короткостроково підвищення кваліфікації з отриманням сертифікатів тощо.

Лунали й пропозиції пролобіювати в Європарламенті надання вченим, які залишилися в Україні, особливого статусу — хоча б на час воєнного стану. Щодо конкретного «наповнення» цього статусу, то було запропоновано розглянути можливість працевлаштування за сумісництвом в університетах ЄС.

Окремий блок пропозицій стосувався обладнання, а також пільгової передплати на програмне забезпечення. Пролунала думка, що нашим ученим стало б у пригоді умовно старе, але ще функціо-

нальне обладнання, яке вже не використовується університетами та установами ЄС.

До речі, щодо обладнання. Під час круглого столу представники РМУ наголосили на плотному міжнародному проекті SaveScienceUA, який реалізує Офіс підтримки вченого разом з німецькою громадською організацією München Hilft Ukraine e.V. Нещодавно в його рамках розпочалась робота із залучення донорів для постачання обладнання за запитами українських науковців. Тож цей досвід може знадобитися у майбутніх спільних проектах з Євродоком.

Як ідеться у повідомленні на офіційному сайті Євродоку, робоча група Eurodoc в Україні спільно з Радою молодих учених України детально опрацюють результати дискусій, які відбулися протягом трьох днів, і узгалянять конкретні рекомендації.

Яких результатів очікувати від візиту керівництва Євродоку в Україну? Так, це неурядова організація з репутацією. Тому є сподівання, що про проблеми наших учених дізнаються більше людей в Європі, які ухвалюють рішення, а в підсумку це сприятиме розв'язанню хоча б деяких проблем в умовах війни.

За підсумками візиту Себастьян Далє звернувся з листом до Голови Європейської комісії Урсули фон дер Ляен. Президент Євродоку звертає увагу на перепони, які більшість європейських колег навіть не можуть уявити: відсутність інфраструктури та обладнання, зарплати, яких навіть близько не вистачає, щоб звести кінці з кінцями — і це лише деякі з проблем, які викликають такі погіршила до нестерпного рівня російська агресія.

— Українська наукова спільнота має дістати необхідну підтримку, зокрема, щоб утримати нинішнє покоління українських дослідників, які починають свою кар'єру, це важливо для післявоєнного відновлення України, — зауважує Себастьян Далє. — Тому ми вважаємо вкрай важливим, щоб подальші заходи своєчасно відповідали масштабам і актуальності викликів, тому відновлення українського сектору досліджень і вищої освіти має розпочатися зараз.

Дмитро ШУЛКІН
Фото автора

ОБЕРЕЖНО!

Як з'являються дублі громадських академій?

У розпорядженні газети «Світ» опинився лист, підписаний президентом Академії наук вищої школи України Олександром Наконечним до міністра освіти і науки Оксена Лісового та президента НАН України Анатолія Загороднього. З посиланням на Меморандум про співробітництво, підписані між АН вищої школи України та МОН України і НАН України, президент АН ВШУ пише:

«Впродовж останніх тижнів заклади вищої освіти та наукові установи отримали низку повідомлень від громадської організації «Національна академія наук вищої освіти України». В одному з них сповіщається про те, що щомісяця здійснюється

прийом документів на конкурс на «вакантну посаду академіка» НАНВОУ. При цьому претенденту на диплом академіка пропонується сплатити вступний внесок у 3000 грн і річний членський внесок у 1000 грн. У другому оголошується конкурс «на краще видання, яке отримало визнання наукової та освітньої спільноти». Разом із документами претендентам пропонується перерахувати «організаційний внесок» у сумі 380 грн.

У зв'язку з численними запитаннями, які почали надходити на адресу Президії АН вищої школи України — всеукраїнської громадської наукової організації, заснованої 27 листопада 1992 р. і зареєстрованої Мін'юстом України 10 бер-

езня 1993 р. (свідоцтво № 422), що об'єднує сьогодні понад 450 провідних учених, докторів наук і професорів, які представляють усі галузі знань і всі університетські центри держави, АН ВШ України відповідально заявляє, що ніякого стосунку до діяльності громадської організації «НАНВОУ» не має і не може мати.

Згідно з інформацією Вікіпедії, ГО «Академія наук вищої освіти України» (АН ВО України) організаційно оформилася й була зареєстрована Мін'юстом 3 травня 2007 року (свідоцтво № 2676). 14 лютого 2019 року Всеукраїнську громадську організацію «Академія наук вищої освіти України» було перейменовано на громадську організацію «Націо-

нальна академія наук вищої освіти України» (див.: <http://surl.li/jstzd>).

На жаль, реєстрація громадської організації зі схожою на АН ВШ України назвою мала очевидну мету: ввести в оману наукову спільноту й паразитувати на доброму імені нашої громадської наукової структури. Показово, що сайт ГО «НАНВОУ» містить інформацію про начебто вшанованих нею лауреатів Нагороди Святого Володимира (див.: <http://nanvou.org.ua/nagorodi/svyatogo-volodimira/>) і Нагороди Ярослава Мудрого (див.: <http://nanvou.org.ua/nagorodi/yaroslava-mudrogo/>), починаючи з 1994 р., хоч саму АН ВОУ було зареєстровано тільки в 2007 р.

Мета такої підміни проста: скласти в необізнаного чита-

ча уявлення, наче ГО «НАНВОУ» і АН ВШУ (яка насправді заснувала і присуджувала з 1994 р. ці шановані в академічній спільноті нагороди, справжній список лауреатів яких можна знайти за посиланням http://anvsu.org.ua/akadem_nagorody/) — це одне і те саме.

АН ВШ України завжди надзвичайно вимогливо ставилася до свого кадрового складу і до ухвал про вшанування учених своїми відзнаками. Для нас абсолютно неприйнятно є практика заробляння на марнославстві окремих учених, готових заплатити за «диплом академіка» чи за «диплом лауреата конкурсу». Тому ми закликаємо наукову спільноту до пильності й моральної розбірливості».

РЕФОРМА НАУКОВОЇ СФЕРИ: ПРОДОВЖУЄМО ОБГОВОРЕННЯ

У фаховій спільноті, зокрема на сторінках газети «Світ» та на наших електронних носіях <https://svit.kpi.ua>, <https://www.facebook.com/GazetaSvit>, триває дискусія, викликана оприлюдненням візійного документа реформ «Бачення України 2030: соціально-гуманітарна сфера» та пропозицій Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій. Ми звернулися із запитаннями до голови Наукового комітету Олексія Колежука та президента НАН України Анатолія Загороднього. (Повністю інтерв'ю можна прочитати за покликаннями: <https://svit.kpi.ua/2023/07/31/> та <https://svit.kpi.ua/2023/08/01/>). А з думками та пропозиціями інших учасників дискусії ознайомимо у наступних публікаціях.

— Першого липня Науковий комітет представив своє бачення реформи сфери наукових досліджень, розробок та інновацій. Розкажіть, як готувалися ці пропозиції? Чому їх озвучили саме зараз?

— Науковий комітет за час свого існування вже двічі виходив з пропозиціями реформування наукової сфери, тобто це третій «підхід до снаряда».

Вперше ми подали свої пропозиції у 2018 році на запит прем'єр-міністра Володимира Гройсмана і, на жаль, не отримали жодної відповіді. Друга ітерація була у 2019 році, ми представили пропозиції Нацраді з питань розвитку науки і технологій. Пропозиції було «взято до відома», прем'єр-міністр Олексій Гончарук їх досить позитивно сприйняв, але до реалізації справа не дійшла, оскільки уряд пішов у відставку.

Після того, як Сергій Шкарлет очолив МОН (тобто з 2020 року), до думки Наукового комітету в міністерстві перестали прислухатися. Питання реформ у науковій сфері було поставлене «на паузу», а розпочата раніше робота щодо реформування національних академії наук зведена до формальних заходів і косметичних змін.

Після початку великої війни, навесні 2022 року, я увійшов до робочої групи Нацради з питань відновлення України, яка готувала пропозиції для конференції в Лугано. Робоча група напружувалася чимало ідей, але пізніше з'ясувалося, що блок «Освіта, наука та інновації» в Лугано представлений не буде.

Восени 2022 року на конференції G7 з питань відновлення України, що проходила в Берліні, науки й освіти теж не було в порядку денному. Ба більше, я з подивом виявив, що єдиним спікером, хто порушує ці питання. Під час неформального спілкування з міжнародними партнерами зрозумів, що вони чудово усвідомлюють як ключову роль науково-інноваційної сфери, людського капіталу в освіті й науці для післявоєнної економіки України (особливо в контексті курсу України на членство в ЄС), так і той факт, що ця сфера в Україні залишається практично неререформованою з радянських часів. Утім, партнери не хочуть нав'язувати Україні жодних шляхів реформ. Вони чекають відповідних ініціатив з нашого боку і готові на них відгукуватися — ось тільки ініціатив немає.

На початку 2023 року вже було зрозуміло, що керівництво МОН незабаром зміниться. Тому, коли НК готував матеріали до засідання Нацради з питань розвитку науки і технологій (у лютому 2023 року), ми вирішили скористатися нагодою і вписали в проект рішення Нацради «завдання самим собі» — подати пропозиції реформування наукової сфери. Під час їхньої підготовки, окрім ідей членів НК, були використані окремі пропозиції членів робочої групи Нацради з питань відновлення України, а також членів робочої групи Реанімаційного пакету реформ, які готували частину документа «Бачення України 2030: соціально-гуманітарна сфера».

— Документ, підготовлений Науковим комітетом, пропонує розділити МОН на два окремих ЦОВВ, один з яких відповідав би за дошкільну, середню і професійно-технічну осві-

Олексій КОЛЕЖУК:

«Хочеться сподіватися на реальну фахову дискусію щодо шляхів реформи»

ту, а другий — за вищу освіту й науку. Ця пропозиція звучить не вперше. Тобто час розділення настає?

— Чи настає час саме зараз? Важко сказати — наскільки я знаю, ідея щодо збільшення числа ЦОВВ сьогодні не надто популярна в уряді. Хоча наголосити: важливим є не формальний поділ міністерства, а збільшення «політичної ваги» науки та вищої освіти. — Нині Науковий комітет пропонує низку заходів для посилення ролі Нацради з питань розвитку науки і технологій. Водному з інтерв'ю ви говорили, що Нацрада — інструмент, який можна було б використати, якби держава мала амбіції реформувати наукову сферу і були політики, які б ці амбіції реалізували. І що цей інструмент лежить без діла, бо основні гравці, представлені в Адмінкомітеті, зацікавлені в збереженні статус-кво. Чи з'явилися політики, які мають амбіції реформувати наукову сферу? Чи є надія розбудувати новий центр впливу? Це Нацрада?

— Так, наскільки я можу судити, політики, які мають амбіції реформувати наукову сферу, з'явилися — я маю на увазі віцепрем'єр-міністра Михайла Федорова, який набув повноважень опікуватися науково-інноваційною сферою, і з цим пов'язані певні надії на зрушення у реформах, а зокрема й у роботі Національної ради. У пропозиціях НК окреслено принципи, які ми пропонуємо покласти в основу формування Адмінкомітету. Насамперед потрібно в міністерствах та інших державних органах визначити осіб, які за посадовими обов'язками відповідальні саме за напрямок науково-інноваційної діяльності, далі — визначити в законі, що ці особи за посадою входять до Адмінкомітету. Тоді, по-перше, в Адмінкомітеті будуть лише люди, для яких наука і освіта мають пріоритет у списку їхніх повсякденних обов'язків і, по-друге, якщо персоналії змінюватимуться, не треба буде щоразу перетверджувати склад Адмінкомітету

рішенням уряду. Також очевидно, що профільний віцепрем'єр має входити до складу Нацради, найкраще, щоб він був її співголовою.

Створення ж аналітичного підрозділу Нацради (про необхідність якого ми волаємо з перших днів існування НК) дало б змогу Нацраді наблизитися до реальної спроможності виконувати функції, передбачені законодавством. Цей функціонал не можуть забезпечити підрозділи МОН, оскільки їхня спроможність генерувати серйозну аналітику, не кажучи вже про візійні пропозиції, вкрай обмежена і нестачею кваліфікованих кадрів, і перевантаженням поточною роботою, і загальним браком тягловості у політиці міністерства. Не видається реалістичною й пропозиція долучити для цієї ролі Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Геннадія Доброва, наприклад, коли Нацраді потрібно почути незаангажовану думку щодо реформи НАНУ. — До роботи Нацради Науковий комітет радить залучити представників найбільших державних та приватних наукомістких підприємств (як радників Адмінкомітету). Чому це важливо?

— Якщо ми хочемо, щоб Нацрада була центром, де «обкатуються» ідеї, що зачіпають взаємодію науки й економіки, то треба мати контакт з представниками реального сектору і чути їхні пропозиції та проблеми. В ідеалі, Нацрада повинна мати розгалужену структуру радників, щоб можна було швидко дістати консультації та фідбек з різних питань. — Функції реалізації державної політики у сфері НДРІ планується розділити на кілька ланок. Чому було ухвалено таке рішення?

— Однією з проблем нашої наукової сфери є непрозорість розподілу базового фінансування — наприклад, в НАНУ алгоритм цього розподілу є «таємницею найвищого рівня», і всі спроби це змінити досі були безрезультатними. Щоб розв'язати цю проблему, в нашому баченні, треба розподілити базове фінансування установ за прозорим алгоритмом на основі результатів оцінювання їхньої діяльності.

Суть нашої пропозиції в тому, щоб базове фінансування наукової установи залежало лише від результатів її діяльності, а не від доброго чи недоброго ставлення керівництва — неважливо, чи під керівництвом маєтись на увазі МОН, чи Президія НАН, чи якийсь інший орган.

— Для забезпечення системи конкурсного фінансування планується створити ще дві структури: Фонд підтримки наукових розробок та Агентство оборонних технологій. Хто їх наповнюватиме?

— Це питання трохи не до НК. Є Український фонд стартапів, це досить близько до Фонду підтримки наукових розробок, але його функціонал все ж таки дещо інший. Якщо йти шляхом розширення поля діяльності фонду стартапів, то можна рухатися досить швидко. Якщо ж йти шляхом створення нової інституції з нуля, то може бути дуже довго.

З Агентством оборонних технологій справа складніша. Багато хто хотів повторити успіх американської DARPA, але це не так легко скопіювати — це не просто фонд для фінансування досліджень, це зовсім інший принцип роботи, для якого потрібні специфічні кадри. DARPA фінансує і фундаментальні дослідження, якщо вони є перспективними, тому це дещо інший функціонал, ніж, скажімо, у недавно створеного кластера підтримки оборонних розробок Brave1.

Тож тут виникає питання — чи набереться у нас достатньо таких менеджерів, а якщо так, то хто знайде таких людей і умовить їх працювати на державу. Розмови про створення агенції йдуть давно, але схоже, що цей проект ще не знайшов політичного лідера та спроможної команди. — Для виконання функцій засновника наукових установ та здійснення базового фінансування, державного нагляду за управлінням державним/комунальним майном (тощо) НК пропонує створити окремий «парасольковий» державний орган — Національне агентство науки і технологій. Чи це означає, що НК вважає виконання подібних функцій НАН України неефективним?

— Основна функція цієї «парасольки» — бути єдиним засновником та головним розпорядником бюджетних коштів для всіх державних наукових установ. Саме вона здійснюватиме базове фінансування відповідно до результатів оцінювання, матиме повноваження розв'язувати питання розвитку інфраструктури, управління майном, формуватиме наглядові ради установ, ініціюватиме створення чи реорганізацію установ, плануватиме інші конкретні заходи реалізації державної політики у сфері науки і технологій. Це дещо інші функції, ніж ті, які нині виконує НАНУ.

— У пропозиціях НК зовсім не згадується система національних академії наук. Чому для них не знайшлося місце?

— Ми свідомо залишили це питання відкритим. У запропонованій нами схемі академії втрачають роль розпорядників бюджетних коштів, оскільки кожна установа отримує своє базове фінансування напряму через єдиного головного розпорядника —

Національне агентство науки і технологій. Водночас наукові установи набувають високого ступеня автономії. Вони можуть формувати об'єднання на добровільній основі, можуть делегувати певні управлінські функції. Тож яку роль в результаті відіграватимуть національні академії наук — залежить від них самих. Наукові установи, які належать, наприклад, НАН України, самі вирішать, які спільні координаційні чи управлінські структури, з якими саме функціями їм слід утримувати.

— Для оцінювання результатів наукової та інноваційної діяльності НК пропонує створити Національне агентство з оцінювання наукової діяльності. Ви впевнені, що нове агентство не стане ще одним розсадником бюрократії і не ускладнить життя вченим?

— Проблеми роботи НАЗЯВО дуже добре ілюструють, яким може бути розрив між ідеєю та реальністю. Але задача оцінювання результатів наукової діяльності є, і її треба вирішувати. Зараз оцінювання проводить МОН у рамках державної атестації. Довіри до результатів атестації наразі немає ні в кого, не лише тому, що об'єктивна експертиза є проблемою, а і тому, що надто багато є можливостей для зацікавлених сторін цей процес «трішечки підправляти».

Наскільки мені відомо, коли НАНУ створювала свій Офіс оцінювання на основі методики товариства Ляйбніца, то необхідність повної незалежності такого офісу німецькими партнерами особливо підкреслювалася. Оскільки цей офіс все одно технічно не міг бути створений поза структурою НАНУ, заплотили очі на те, що фактично це самооцінювання, з масою можливостей «піти назустріч». У результаті, якщо не помиляюся, 80% установ під час оцінювання дістали найвищу категорію.

Проблема об'єктивної експертизи — існує і буде існувати незалежно від того, чи керуватиме процесом МОН, чи нове агентство. На мою думку, хоч яким шляхом піде реалізація оцінювання — чи його робитиме незалежне агентство, чи окремий структурний підрозділ у МОН — ключовим буде вибір алгоритму експертизи. І тому все одно постане проблема відбору експертів, і єдиний вихід — залучити до оцінювання лише провідних іноземних експертів. Це важко, але зараз, на хвилі солідарності з Україною, можливо. Експерти мають бути саме топові, бо задача є дуже амбітною — отримати такі результати оцінювання, легітимність яких буде дуже важко поставити під сумнів.

— Пропозиції було надіслано до органів влади. Чи є реакції органів влади й наукової спільноти?

— Ми надіслали свої пропозиції до МОН і до Секретаріату КМУ. Вони мають бути розглянуті на наступному засіданні Нацради з питань розвитку науки і технологій. У МОН зараз активно працюють над створенням візії реформи, у якій, я сподіваюся, принаймні частина пропозицій НК знайде своє місце. Наскільки я знаю, НАНУ в терміновому порядку вирішила готувати свої пропозиції щодо стратегії розвитку наукової сфери — хотілося б сподіватися, що виникне реальна фахова дискусія щодо шляхів реформи.

Спілкувалася Світлана ГАЛАТА

Анатолій ЗАГОРОДНІЙ:

«Оновлення системи науки в Україні варто здійснювати вкрай обережно, не руйнуючи те, що ще збережено»

— В останні тижні серед наукової громадськості не вихають дискусії щодо пропозицій Наукового комітету Національної ради з питань розвитку науки і технологій щодо реформування сфери наукових досліджень, розробок та інновацій, а також щодо політики у сфері науки та інновацій «Бачення України 2030», підготовленої групою експертів. Яке у вас враження від цих документів?

— Пропозиції Наукового комітету щодо реформування сфери наукових досліджень, розробок та інновацій національних академії наук збігаються за основним змістом, а в окремих випадках й за текстом з положеннями розділу «Політика у сфері науки та інновацій» візійного документа «Бачення України 2030».

Основною відмінністю є те, що пропозиції Наукового комітету не містять одного з ключових положень «Бачення», а саме перетворення національних академії наук на громадські об'єднання (по суті, ліквідацію національних академії наук як наукових інституцій і позбавлення їх будь-яких функцій впливу на організацію наукових досліджень в Україні). Там взагалі відсутнє будь-яке згадування про Національну та національні галузеві академії наук.

Натомість ідеться про Національне агентство науки і технологій з функціями єдиного головного розпорядника бюджетних коштів, нагляду за управлінням державним майном, формування наглядових рад наукових установ. Вочевидь, ідеться, по суті, про створення у нас аналога сумнозвісного російського Федерального агентства наукових організацій (ФАНО), яке завдало шкоди країні-агресору. Невже ми хочемо цього у нас? Адже цілком очевидно, що у разі реалізації пропозиції НК Національна та національні галузеві академії наук автоматично позбавляються свого статусу. Я вже не кажу про те, що навіть за наявності окремих організаційних недоліків у роботі Президії НАН України, жодна бюрократична структура навряд чи зможе краще впоратися з оптимізацією управління підпорядкованими установами (зокрема у питаннях визначення та оцінки тематики науково-дослідних робіт, оптимального розподілу базового бюджетного фінансування з урахуванням пріоритетів розвитку науки), ніж чинна система управління. Адже під орудою Національного агентства науки і технологій опиниться не менш як 400–500 наукових установ, значна кількість державних підприємств та ще науково-дослідні підрозділи численних університетів! А про яку незалежну та об'єктивну науково-технічну експертизу проектів законодавчих актів та державних програм може йтися, якщо всі наукові установи будуть підпорядковуватися органу державного управління?

— До яких наслідків, тим більше у такі стислі терміни, можуть привести такі трансформації?

— Я вважаю, що позбавлення Національної академії наук, як і національних галузевих академії наук нинішнього статусу з перетворенням їх на громадські об'єднання науковців є не просто неприйнятним,

але і вкрай деструктивним. Це невідворотнo призведе до руйнування науково-технічного потенціалу країни.

Нині установи Національної академії наук виконують значний обсяг важливих наукових і науково-практичних робіт, спрямованих на підвищення безпеки й обороноздатності держави, повоєнне відновлення її економіки. І це робиться системно, на основі відповідних цільових програм і комплексних проектів, спільних програм з великими науково-виробничими підприємствами, угод з окремими міністерствами й відомствами.

За результатами нещодавно проведеної нами виставки-презентації оборонних розробок Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних Сил України висловили зацікавленість у практичній реалізації багатьох з них. І зараз іде вже спільна робота із забезпечення створення відповідного вітчизняного озброєння і військової техніки. Об'єднувальна роль НАН України у цих справах є визначальною і вже доводить свою ефективність.

На базі окремих установ НАН України спільно з провідними науково-виробничими підприємствами та бізнес-структурами України Академія розгорнула роботу з формування інноваційних кластерів, завдання яких — поширення нових знань і технологій, прискорення процесу трансформації винаходів в інновації, а інновації — у конкурентні переваги.

Сьогодні напрацьовано пропозиції для владних структур щодо використання науково-технічного і науково-виробничого потенціалу Академії для вирішення окремих, вкрай важливих для України питань. Серед них — відновлення титанової галузі, відродження мікроелектроніки, створення матеріалознавчого центру з оцінювання відповідності та взаємозамінності матеріалів критичного імпорту, розв'язання проблеми створення важливих елементів управління та захисту реакторів ВВЕР-1000, які наразі виробляються тільки країною-агресором (лише установи Академії можуть розв'язати, і вже розв'язують цю проблему), створення нових високоврожайних і посухостійких сортів пшениці для забезпечення продовольчої безпеки тощо.

Значною мірою завдяки зусиллям НАН України розпочато довгострокову програму підтримки українських науковців Польською академією наук спільно з Національною академією наук США, яка сьогодні є однією з наймасштабніших подібних програм. І те, що з 18 проектів-переможців 11 були запропоновані науковими колективами установ НАН України (а всього серед виконавців цих проектів 70 відсотків становлять науковці НАН України), беззаперечно свідчить про високий рівень наукових досліджень в нашій Академії.

НАН України, поєднавши у своїй діяльності різні галузі досліджень, має змогу значно ширше подивитися на проблеми, які постають перед державою і суспільством. То чому це потрібно нищити?

Для організації роботи з оцінювання ризиків і прогнозування наслідків руйнування Каховської ГЕС, до прикладу, знадобилися і матема-

тики та інформатики (моделювання динаміки затоплення територій), і фізики-ядерники та науковці-енергетики (прогнозування наслідків можливої ядерної катастрофи на Запорізькій АЕС та впливу знищення КТЭС на енергетичну систему), і біологи (оцінка ризиків розвитку епідемій), і зоологи, ботаніки та гідробіологи (оцінка наслідків для флори й фауни затоплених територій та іхтіофауни), і економісти (оцінка економічних збитків та економічної доцільності відновлення дамби), і археологи (втрати археологічних пам'яток внаслідок підтоплення). І як би воно було, якби не було Академії і довелось б збирати фахівців з різних установ і відомств?

До речі, свого часу саме на основі комплексного вивчення питання щодо доцільності будівництва АЕС поблизу Прип'яті Академія зробила висновок про небезпечність такого будівництва і виступала проти нього. Тоді позицію її не врахували. Зазнали Чорнобильської катастрофи. А могли б і врахувати (це про важливість комплексного дослідження складних проблем, необхідність урахування науково обґрунтованих висновків та доцільність дослуховуватися до висновків, зроблених Академією).

— Що вам видається доцільним у пропозиціях НК? Що скажете про систему оцінювання наукової діяльності наукових установ та ЗВО, для чого передбачається створення агентства на кшталт НАЗЯВО?

— Безумовно, серед пропозицій як НК, так і тих, що запропоновані у візійному документі, є багато слушних. Зокрема, це і збільшення кількості джерел та вдосконалення практики грантового фінансування, і розширення автономії наукових установ, і вдосконалення принципів керування ними, і подальша цифровізація наукової сфери, і розбудова наукової інфраструктури.

Можу відзначити, що впровадження програми підтримки кращих науковців «Національна система дослідників» шляхом надання індивідуальних грантів на основі наукового доробку є єдиною примітною новітньою пропозицією НК порівняно з візійним документом «Бачення України 2030». Втім, планується надавати фінансову допомогу лише невеликій частині дослідників — тим, хто увійде до так званої Національної системи дослідників. Тобто буде такий собі поділ науковців на тих, хто одержує підтримку і тих, хто її не має.

Щодо нової системи оцінювання наукових установ та ЗВО, то створення для цього Національного агентства з оцінювання наукової діяльності, на мій погляд, є недостатньо обґрунтованим. І справа тут не в самій ідеї (адже ніхто не заперечує проти того, щоб діяльність наукових установ була об'єктивно оцінена), а в можливості ефективної реалізації цієї ідеї. Очевидно, що створення такої агенції потребуватиме значних коштів. Але не менших, якщо не більших коштів, потребуватиме забезпечення роботи експертів, як це є в усьому світі. Ми вже зіткнулися з подібними проблемами під час запровадження в Академії з 2016 року методики оцінювання ефективності роботи наших установ. Ця методика була розроблена з урахуванням кращих закордонних практик, вона постійно удосконалюється та адаптується до різних типів установ з урахуванням специфіки їхньої наукової діяльності. При цьому переважає не врахування формальних показників, а експертна оцінка. І однією з головних проблем є залучення зовнішніх, незалежних міжнародних експертів, що пов'язано з відсутністю можливості фінансування їхньої роботи. Втім, головне, на що спрямоване наше оцінювання — не просто закрити, ліквідувати, реорганізувати установи, а продемонструвати, на що інституту, його науковим підрозділам необхідно звернути увагу, де треба «допрацювати», щоб поліпшити свою діяльність та працювати продуктивніше.

А щодо створення наукового НАЗЯВО, то я не впевнений, що це питання на часі. Значно простіше було б зробити ефективнішою державну атестацію наукових установ, вдосконаливши її методику. Окрім того, реалізація ідеї про створення Агентства може містити й приховані корупційні ризики, так само, як і створення єдиної структури, якій будуть підпорядковані всі наукові установи й організації і яка буде здійснювати розподіл базового бюджетного фінансування.

— Ваше ставлення до вікових обмежень у науці? Йдеться про пропозицію НК вестити законодавче вікове обмеження для зайняття керівних наукових і науково-педагогічних посад в наукових установах і ЗВО державної форми власності. Як вам пропозиція авторів «Бачення» скасувати доплати за наукові ступені та вчені звання?

— Обмеження на законодавчому рівні віку осіб, які можуть обіймати керівні посади, не відповідає чинному законодавству і веде до певної дискримінації за віковою ознакою (нагадаю, що з цього приводу навіть є відповідне рішення Конституційного суду України). Втім, обмеження кількості термінів для перебування на керівних посадах, на мою думку, більш раціональне. До речі, ця норма закону вже ефективно працює.

Вважаю, що не можна і скасувати доплати за наукові ступені та вчені звання. Якщо зміниться система оплати праці науковців, рівень цієї оплати буде гідним, тоді можливе скасування цих доплат. А за нинішніх умов, доплати за наукові ступені та вчені звання є додатковим стимулом для науковців,

особливо для молоді. Важливо, щоб вони були встановлені лише тим, хто працює в науці та освіті.

— Якими НАН України бачить стратегію і пріоритети реалізації державної політики, розвиток дослідницьких установ усіх підпорядкувань і форм власності, свою трансформацію? На недавньому засіданні Президії НАН України йшлося про необхідність упродовж місяця завершити цю роботу.

— Справді, на засіданні Президії НАН України 12 липня ц. р. ми розглядали ці питання, зокрема пропозиції НК. Але вже після цього Міністерство освіти і науки оприлюднило «Візію майбутнього освіти і науки України».

Ми підтримуємо цю Візію та розроблення на її основі із залученням широкого кола експертів Національної стратегії освіти і науки до 2030 року. Вважаємо це винятково важливою справою. І, безумовно, наші пропозиції до Національної стратегії освіти і науки будуть підготовлені. Ми над цим активно працюємо.

Хочу зазначити, що ще у 2019 році НАН України ініціювала розроблення державної стратегії розвитку науки, технологій та інноваційної діяльності. Наші пропозиції, включаючи і зміни до законодавства, підготовлені спільно з галузевими академіями наук, були надіслані до Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, МОН України та Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій.

Тоді ці пропозиції залишилися без належної уваги. Враховуючи, що переважна їх частина залишається актуальною і тепер, доцільно було б врахувати їх під час підготовки Національної стратегії освіти і науки до 2030 року.

Насамкінець, замість висновків. Оновлення системи науки в Україні варто здійснювати вкрай обережно, не руйнуючи те, що ми ще зберегли (не в останню чергу це стосується НАН України з її більш як сторічним досвідом). В силу хронічного безгрошів'я (і пов'язаних з ним численних проблем, зокрема відтоку наукової молоді) наука в Україні знекровлюється катастрофічно швидкими темпами. І найцінніше з того, що вона має сьогодні — це наші науковці, бо все решта — обладнання, інфраструктура, дослідна база за окремими винятками досить таки застаріла, хоча ще і дає змогу отримувати результати, гідні бути названими результатами міжнародного рівня. Але ще трохи — і ми втратимо наукові школи, і тоді вже безповоротно відстанемо.

Отже, сьогодні спільні зусилля всіх причетних до управління та ухвалення рішень у сфері наукових досліджень та інновацій мають бути спрямовані передусім на збереження кадрового потенціалу і на науковий супровід проблем, пов'язаних з відновленням зруйнованої інфраструктури, повоєнний розвиток економіки на основі високотехнологічних виробництв і новітніх технологій та забезпечення потреб обороноздатності та безпеки країни.

Розпитували
Лариса ОСТРОЛУЦЬКА
і Дмитро ШУЛІКІН

БЕЗПЕКА ДОВКІЛЛЯ

Якою буде доля
Каховського моря?

Наш автор нещодавно повернувся з експедиції до берегів Каховського водосховища. Свої спостереження, враження та прогнози академік Яків Дідух виклав у статті для «Світу».

Руйнація Каховської ГЕС — масштабна екологічна катастрофа, що завдала найбільших екологічних збитків довкіллю, які ми трактуємо як екоцид. Результат і наслідки руйнації Каховської ГЕС відповідають як кожній окремій позиції, так і визначеному в цілому поняттю екоциду у ст. 141 Кримінального кодексу України.

Чи варто відновлювати
Каховську ГЕС?

Каховські ГЕС та водосховище виконували різні функції: забезпечення електроенергією, судноплавство, зрошення та водопостачання — питне і технічне: промисловість, енергетика (зокрема, охолодження реакторів Запорізької АЕС). Але ця територія (без ГЕС та водосховища) також може надавати екосистемні послуги, які теж мають свою ціну і свою цінність. Кожну із вищезазначених функцій варто економічно оцінити.

Електроенергія vs
екосистемні послуги

Загальна потужність гідроелектростанцій України становить 4600 МВт і вони виробляють лише 8% електроенергії. Потужність Каховської ГЕС — 351 МВт, отже, її внесок становить лише 0,9%. Разом з тим, площа Каховського водосховища — 2150 км², що становить 23% від площі водосховищ України й 31,2% від площі водосховищ Дніпровського каскаду. Тому навіть у пересічній людині виникає запитання, чи доцільно для отримання нехай 1% енергії затоплювати стільки території?

Порахуймо. Кількість енергії, яку вона виробляла за рік — 7432·10⁹ кВт, а вартість 1 кВт з 1 липня ц.р. становить 2,64 грн. Але візьмомо навіть розцінки для підприємств. З 00 до 07.00 та з 23 до 24 год. (8 год.) ціна — 3000 грн за МГв, з 7.00 до 19.00 — 5.600 грн (12 год.) з 19 до 23 — 7200 грн (4 год.). У середньому — 5000 грн МВт/год. Потужність ГЕС — 351 000 кВт х 24 год. × 365 днів, отже за рік — 3074760 кВт × 5 грн = 15,37 млрд грн.

Тепер оцінимо заплаву Дніпра, не залити Каховським водосховищем (70% від його площі) як екосистемні послуги потенційних квазі-стабільних природних екосистем. Такі послуги як накопичення біомаси; регуляція поверхневого стоку і відтоку речовин; протидія повені та ерозії; рекреація та оздоровлення тощо за методиками оцінюються у 172 млрд/рік. Отже, ГЕС виробляє за рік електроенергії на суму, що складе 8,9% від вартості екосистемних послуг.

Хоча такі показники приблизні, не точні, можливо, і не зовсім коректні, бо не враховують екосистемних послуг власне водосховища, однак вони переконливо свідчать про низький відсоток питомої

ваги отриманої електроенергії. Водночас до розрахунку не бралися аспекти, пов'язані з можливістю залучення звільнених від водосховища земель для сільського господарства чи іншої діяльності, історична цінність території, яка виринула з-під води тощо. Терези схиляться не на користь відновлення ГЕС ще й тому, що, на відміну від початку ХХ ст., існують інші джерела електроенергії.

Важливими залишаються ще три функції. Зниження водного дзеркала від 16 м до сучасного рівня та запаси води у природному річці, мабуть, не забезпечать необхідного об'єму для судноплавства, зрошення та охолодження реакторів. Є два варіанти розв'язання цих проблем. Перший — поглиблення та технічна реконструкція річища. Але і з річищної частини, і з берегів заплави технічно здійснити це складно: широка заплава вкрита вологим, в'язким мулом. Другий варіант — підняття дзеркала води до певного рівня, який буде значно нижчий від того, що був до руйнації греблі.

Калабані, степ, ліс

У такому разі великі площі заплави залишаться або незаопленими, або стануть мілководдям. Заплава Дніпра тут має хвилястий характер, розсікається численними струмками, виходами підземних та поверхневих вод і заростатиме різними типами рослинності, залежно від зволоження й структури субстрату. Теоретично можливо формування п'яти типів біотопів: водні, пляжні та дюни, прибережно-болотні, лучно-степові та чагарниково-лісові.

Водні біотопи — це стариці, притоки Дніпра. В міру стабілізації та осушення їхня площа буде зменшуватись, можлива евтрофізація (збільшення кількості органіки), замулення. Вони важливі як регулятори стоку води, місця, де мешкають певні види риби та птахів, звірів, ростуть рідкісні рослини.

Пляжі й дюни, складені піщаними, мулистими та черепашковими відкладами, хоча і мають високу естетичну цінність, але їхні інші екосистемні послуги є низькими. Вони небезпечні як джерело пилових бур, ерозійних процесів тощо, але їхня площа скоротиться і вони матимуть локальне поширення.

Прибережно-болотні угруповання відіграють велику роль у ґрунтоутворенні (накопиченні та захисті ґрунту, прибережної території, зниженні ерозії, ослабленні нагінних хвиль, акумуляції карбонівих сполук тощо), але вони не займатимуть великих площ і формуватимуться переважно вздовж річищ водотоків та в перезволожених заглибленнях рельєфу.

Найцікавіші у цьому переліку — лучно-степові біотопи, які були характерні для заплави Дніпра (Великий луки), але відновити їх неможливо з кількох причин. Луки — похідні угруповання, характеризуються пануванням злаків, і для утворення злаківників треба зрізати їхні стебла, тобто потрі-

бен випас або сінокіс, що вимагає значних матеріальних затрат (на поголів'я худоби, техніку, виробничо-матеріальну базу тощо). В такому випадку це неможливо буде організувати ще й тому, що великі площі мулів перезволожені й тварини пересуватися не зможуть. У процесі висихання заплави теоретично можливе локальне формування лучних і навіть степових ділянок на сухих піщаних відкладах чи схилах берегів річок.

Найбільшу площу на відновленій заплаві Дніпра найімовірніше займатимуть чагарниково-лісові угруповання. І це найбільш доцільно. По-перше, вони швидко самовідновлюються, характеризуються енергійним ростом і закриватимуть відкриті площі. Вони мають велике значення. Це накопичувачі біомаси, фіксатори вуглецю (важливо для зменшення змін клімату та збільшення лісистості). Вони регулюють поверхневий стік і відтік речовин, протидіють повеням, ерозійним процесам, поліпшують якість повітря тощо.

Масштабність, динаміка формування різних типів угруповань, вартість екосистемних послуг різна, але кінцевий результат, оцінка значущості полягає якраз у тому, що заплава Дніпра повинна містити якомога більшу різноманітність біотопів. Сьогодні має йтися не про відновлення того, що було 70 років тому, а про формування квазістабільних екосистем різного типу.

Утворюються ґрунти «такири»

Оскільки на цій території ведуться бойові дії або проявляється їхній опосередкований вплив, вона недоступна ні для проведення відповідних наукових досліджень, ані для технічних заходів. Але природа чекати не буде, і процеси уже відбуваються.

Ми оглянули й побіжно дослідили лише територію правобережжя колишнього Каховського водосховища, тому не розглядаємо ситуацію затоплення території нижче греблі. Ми побачили, що після осушення на величезних площах утворюються плити, розділені тріщинами. Такі ґрунти — «такири» — характерні для напівпустельної та пустельної зон, але йдеться не про тип ґрунту, а про процес такиризації, який можна трактувати як опустелювання. Він фрагментарно проявляється всюди у плескатих улоговинах, де після сезонних дощів виникають неглибокі озера; висихання тонкого шару води оголює в'язке мулисте дно, поверхневий шар якого зменшується в об'ємі, утворюючи кірку, розвитку тріщинами на окремі багатокутні плити різних форм і розмірів, які змінюються відповідно до фізичних процесів. Щільна поверхнева кірка протидіє процесам вивітрювання.

Глибина тріщин сягає в середньому 25 см. Площа плит залежить від складу донних відкладень, ступеня засоленості, режиму висихання тощо. Типові такири формуються у разі залягання горизонту ґрун-

Яків ДІДУХ на дні Каховського моря.

тових вод понад 1,5 м, в таких умовах солі йдуть у ґрунтові води й повертаються назад по капілярах.

У сухому стані такирним ґрунтам притаманна висока міцність, у сухий період ними навіть можливий рух автотранспорту. Але мокрі такирні ґрунти стають високопластичними, в'язкими, непрохідними.

Через місяць після руйнації греблі вже з'явилися сходи рослин. На черепашкових відкладах — однорічних портулака та якріців, пагони яких горизонтально розростаються, вкривають поверхню ґрунту і протидіють вивітрюванню та процесам ерозії. На піщаних відкладах переважає злак плоскуха звичайна, поодинокі — гірчак почечуйний, щиряца загнута, череда листяна, нетреба ельбінська, амброзія полинолиста, лобода. Деякі з цих видів поширюються і на мулисті субстрати, де формується такирна структура. Також на такирах фіксуємо проростки дерев та чагарників: різні верби, клен американський. А безпосередньо біля густих заростей на берегах — ясена пенсильванського (його сходи), робінії псевдоакації, гледичії колочної тощо. На «старих» берегах водосховища дуже поширена аморфа кушова. Саме вона формуватиме чагарниковий ярус.

Пустелі не буде, але...

Але з часом у міру розвитку рослинного покриву процес такиризації згасатиме і структура набуде типових рис аловіальних (наносних) ґрунтів заплави. Тобто заголовки «Дно водосховища перетворюється на пустелю» — неправильні й недалекоглядні.

У залежності від типу субстрату ми зафіксували три початкові (піонерні) стадії розвитку рослинності. З наведеного списку видно, що переважна більшість видів — це адвентивні (чужоземні), дуже живучі й здатні до активного поширення (інвазивні). Чи зможе з ними конкурувати наша верба? Проросткам верби потрібне постійне зволоження, але якщо через висихання такирів коренева система не досягатиме потрібної глибини, ці паростки можуть загинути.

Отже, скоріше тут можуть сформуватися угруповання з домінуванням клена американського, робінії, аморфи кушової тощо. Наступна стадія формування квазіприродних угруповань — це заплавні вербняки, осокірники галерейного типу. Хоча цінність та запаси деревини тут набагато нижчі, ніж у природних зональних лісів, однак забезпечення виконання ними згаданих екосистемних послуг — неперечне, тому їх формування та підтримка є доцільними. Теоретично можливо створення так званих заплавних дібров (приклад — урочище «Лабіринт» біля с. Трикрати Миколаївської обл.), де український поміщик і лісівник Віктор Скар-

жинський у 1819 році заклав і сформував у степовій зоні масив неморального (широколистяного) лісу.

В сухіших умовах можливе формування чагарникових угруповань свидини, глоду, шипшини, бирючини звичайної, вишні магалекки, скумпії з участю адвентивних видів аморфи, ясена пенсильванського.

У прилеглий до оголеного дна смуги фіксуються ділянки густого покриву трав'яних рослин осокових та ситникових. На жаль, вони не дають достатньо насіння ні для природного відновлення, ні для створення насінневої бази з метою штучного відновлення.

Хоча найоптимальніший варіант — природний процес розвитку екосистем, але ми можемо і повинні регулювати й впливати з метою отримання найкращого кінцевого результату. Йдеться про підсів чи підсаджування природних аборигенних видів рослин, які в цих умовах могли б конкурувати з агресивними адвентивними видами, формування тих типів екосистем, які цінні й надають різні екосистемні послуги. Для цього потрібно забезпечити проведення наукових досліджень, обрати ключові базові полігони, організувати довготривалий моніторинг, що дасть змогу розробляти й впроваджувати заходи мінімізації негативних наслідків.

Перспективними на цій території є водоплавне птахівництво, аквакультура, створення вербових плантацій для біопалива. Варто вивчити й впровадження певних видів рослин для розвитку сільського господарства.

Сьогодні вже ухвалена постановою КМУ про необхідність відновлення Каховської ГЕС. Але, на мою думку, слід починати не з цього, а з розроблення й оцінки сценаріїв, яких може бути чотири: повна відбудова ГЕС, часткове підняття рівня водосховища, збереження природного річища та поглиблення річища Дніпра. Слід всебічно, ґрунтовно аргументувати й прорахувати (виходячи з оцінки екосистемних послуг) позитивні та негативні наслідки, вибрати оптимальний сценарій і лише тоді на основі критичного аналізу, детального опрацювання ухвалювати рішення щодо вибору проекту. Ми повинні шукати оптимальні варіанти, обговорювати різні сценарії розв'язання цієї надзвичайно складної еколого-економічної проблеми, щоб мінімізувати негативні наслідки руйнації Каховської ГЕС.

Яків ДІДУХ,
академік НАН України,
доктор біологічних наук,
професор, завідувач відділу
геоботаніки та екології
Інституту ботаніки
ім. М.Г. Холодного НАН України

Фундатор гідрологічної школи

Наукова спадщина українського вченого-гідролога, творця вітчизняної гідрологічної школи, одного з засновників української гідрометслужби Євгена Оппокова налічує понад 500 робіт. Проте, його ім'я впродовж багатьох років не згадувалося навіть у середовищі колег. Причина, на жаль, типова: після десятиліть продуктивної праці й безумовного визнання учений раптово виявився ворогом народу. А в таких випадках більшовики не обмежувались фізичним знищенням людини — принципово важливо було «стерти» її з історії. І робилося це так професійно, що навіть після офіційної реабілітації у часи хрущовської відлиги імена багатьох жертв сталінського терору ще довго залишались забутими.

За твердженням дослідників, наукові праці вченого становлять практичний інтерес і досі. Це, зокрема, його висновки про вплив господарської діяльності (вирубки лісів і осушення заболочених територій) на стік річок, про взаємозв'язок основних елементів водного балансу річкових басейнів тощо.

Справи й лаври

Батько науковця Володимир Оппоков доводився двоюрідним братом матері Михайла Грушевського і служив парафіяльним священником у селі Руде Сквирського району на Київщині. У сім'ї було семеро дітей. Євген народився у 1869-му, початкову освіту здобув удома. У 1886-му закінчив із золотою медаллю Третю київську гімназію і того ж року був зачислений без екзаменів до фізико-математичного факультету Університету Святого Володимира. Але, воліючи здобути технологічну освіту, після першого курсу перевівся на механічне відділення Санкт-Петербурзького технологічного інституту.

Гідрологією захопився ще в студентські роки — проходячи практику в Західній експедиції Міністерства землеробства з осушення боліт на Поліссі під керівництвом Йосипа Жилинського. Завданням Оппокова були гідрологічні дослідження на річці Іпі — ця робота і визначила його подальшу долю. Після закінчення вишу та нетривалої військової служби Оппоков з дружиною і новонародженою дочкою повернувся до Західної експедиції.

З 1894 року він працював інженером-технологом з осушення боліт Полісся, завідував виконанням гідрологічних досліджень і гідротехнічних робіт у кількох губерніях. 1899 року вийшла перша друкована праця молодого вченого — «Гідрологічні дослідження на Поліссі».

У 1913 році Оппоков пішов на службу в Мінське губернське управління Міністерства землеробства і державного майна й очолив Поліську розвідувальну партію, яка обстежувала водозбори заболочених річок. За результатами роботи Західної експедиції та Поліської розвідувальної партії він опублікував близько 100 робіт. Одним з важливих наукових результатів було уточнення рівняння водного балансу, відоме як рівняння Пен-

ка—Оппокова. Наукова громадськість гідно оцінила внесок ученого у розвиток гідрології. 1908 року він отримав премію Академії наук, а у 1915-му — велику золоту медаль імені Федора Літке — від географічного товариства.

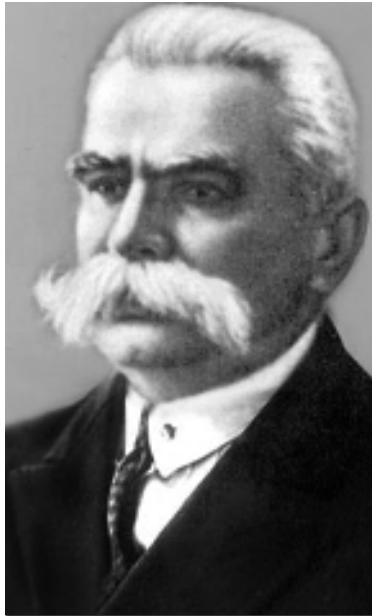
Поневірвання «злісного буржуя»

У 1916 році Оппоков з сім'єю оселився в Києві, а в 1917-му перейшов до викладацької роботи. Його призначили штатним викладачем кафедри будівельного мистецтва по відділу гідротехніки Київського політехнічного інституту. Через рік він захистив дисертацію на ступінь ад'юнкта, став професором кафедри гідротехніки й меліорації та почав читати лекції з гідрології, розроблення торф'яних родовищ, освоєння осушених і заболочених земель. Тоді ж — протягом двох років — опублікував понад 10 наукових робіт, серед них — книжку українською мовою «Торф'яні багатства України», де узагальнив результати досліджень боліт-торфовищ у межах колишніх Полтавської, Чернігівської й Мінської губерній.

...Жити й працювати в Києві ставало дедалі важче. На кінець 1918 року через мобілізацію студентів до армії інститут практично спорожнів, лекції припинилися, і професор проводив заняття з невеликою групою слухачів у себе вдома. Він не брав участі в революційних подіях, але лишитися осторонь громадянської війни не вдалося. Уявити, що коїлося тоді в Києві, можна з листа Євгена Володимировича академіку Володимиру Вернадському, датованого 20 лютого 1919 року: «7-го лютого на мою квартиру було двічі здійснено наліт, причому обидва рази лунали погрози покінчити зі мною як злісним буржуєм. Ці погрози мене не тільки вбиги, а й порізати на шматки, можливо, і були б виконані, якби мені не вдалося щасливо бігти з квартири без верхнього одягу і втекти, причому навздогін по мені стріляли. Вночі знову о 3 годині дзвонили у квартиру близько 1/2 години. Все це змусило мене залишити квартиру і тимчасово переховуватися від самочинних обшуків».

Один з таких «нальотів» закінчився трагічно: вбили дружину вченого і його молодшу дочку Ольгу. Наприкінці 1919 року підкошений горем і хворобою науковець разом зі старшою дочкою Марією переїхав до Катеринодара, де понад рік завідував кафедрою гідротехніки Кубанського політеху. А в 1921-му повернувся до Києва — його знов обрали професором КПІ. І паралельно запросили читати лекції з гідрології та меліорації у сільськогосподарському та гірничо-геологічному інститутах.

Щоправда, від своєї педагогічної діяльності Оппоков був не в захваті, про що сам зізнавався у згаданому листі Володимиру Вернадському: «...Я схильний набагато більше до наукової кабінетної роботи, ніж до викладацької діяльності, яка мене тяжить у деякій своїй частині. Я б її охоче покинув, а надто у нинішнє лихоліття». Водночас кількома рядками вище Євген Володимирович писав: «Мені дуже хотілося б поговорити з Вами про заснування

Євген Оппоков

кафедри Гідрології і в нас у Політехнічному, де це було вже зовсім налагоджено, але загальмувалося політичними обставинами...».

Очільник кафедри та НДІ

Науково-дослідна кафедра гідрології була відкрита у КПІ лише в 1922 році — завдяки Оппокову. Він її й очолював.

Окрім підготовки кадрів, кафедра розв'язувала й інші задачі, як от завчасне прогнозування висоти паводків на Дніпрі, можливості підвищення рівня ґрунтових вод в районі Дніпробуду тощо. Сам Євген Володимирович, поринувши у керівництво кафедрою, знаходив також час на наукову та організаційну роботу: працював над дослідженням водного балансу річкових басейнів, опублікував низку наукових праць, консультував щодо планування та будівництва меліоративних споруд, обіймав купу посад. Зокрема, керував Гідрометеорологічною службою республіки та Українським відділенням Російського гідрологічного інституту. До речі, директор цього закладу В.Г. Глушков у 1921 році звертався до керівництва КПІ з проханням відрядити Оппокова до Петрограда, де йому пропонували місце завідувача відділу режиму річок. Проте Євген Володимирович не погодився, бо хотів створити в Україні «свій» гідрологічний інститут, де можна було б провести повний комплекс наукових досліджень.

До створення цього інституту (як раніше і кафедри) вчений доклав чимало зусиль. Неодноразово подавав відповідні документи, виступав на різних зібраннях із доповідями й промовами, які доводили доцільність існування такого закладу. Зрештою у квітні 1926-го рішенням Народного комісаріату освіти УРСР на базі науково-дослідної кафедри гідрології Київської політехніки був створений Науково-дослідний інститут водного господарства України, головною метою діяльності якого було комплексне дослідження і вивчення водних ресурсів республіки й найбільш раціональне їхнє використання. Очолював установу Оппоков. Того ж року йому присвоїли науковий ступінь доктора наук. А в 1929-му — обрали дійсним членом Академії наук УСРР.

У 30-х роках XX століття Євген Оппоков опублікував понад 200 своїх робіт, брав участь у багатьох наукових конференціях, його ім'я як керівника і родоначальника київської гідрологічної школи стало відомим широкому колу гідрологів — не лише в Україні, а й у світі. Він добре знав німецьку і французьку мови, активно листувався з закордонними вченими, особливо з науковцями Німеччини, тож був у курсі всіх розробок у галузі гідрології та гідротехніки. У 1935 році за внесок у розвиток меліоративної науки його обрали академіком Всеукраїнської академії сільськогосподарських наук ім. В.І. Леніна.

Смерть під прапором

Здавалося б, ніщо не віщувало біди. Тим паче, що академік Оппоков більш ніж прихильно ставився до радянської влади, яка забезпечила його усіма можливостями, про які тільки й міг мріяти вчений. Є навіть відомості, що він якось сказав: «Якщо я встав під червоний прапор, то під ним і помру». Якби ж знав Євген Володимирович, у який дикий спосіб справдиться це небережне пророцтво...

У 1937 році академічна спільнота готувалась урочисто відзначити 40-річний ювілей науково-дослідної роботи Євгена Оппокова. Президія Академії наук УРСР створила задля цього спеціальну комісію. Але відсвяткувати дату вченому не судилося.

Тут треба сказати кілька слів про характер нашого героя. Лагідністю і смиренням Євген Володимирович не вирізнявся, був досить амбітним і не любив, коли йому суперечили. У нього була велика кількість шанувальників, але, напевно, не менше недоброзичливців. Їх він собі нажив, зокрема, тоді, коли домігся, щоб його інститут координував роботу всіх установ водного господарства України.

Увечері 15 жовтня 1937 року на одній вулиці сталося два обшуки — з інтервалом у кілька годин. Перший — у службовому кабінеті директора НДІ водного господарства (тодішня вулиця Артема, 45), другий — у нього вдома (Артема, 87). Самого ж академіка та наклепницьким доносом заарештували, звинувативши у монархічних настроях і шпигунстві.

Те, що було далі, видається зовсім не правдоподібним, хоча звичним для того часу. З матеріалів справи видно, що на першому ж допиті Оппоков визнав себе винним у тому, що він регулярно «передавав через німецьке консульство відомості про розвиток сільськогосподарства та плани меліорації українських земель, інфраструктуру водних, залізничних, автомобільних шляхів сполучень, деякі статистичні показники динаміки розвитку народного господарства». Неправдоподібно ще й тому, що «ламали» академіків і професорів все-таки не одразу. Добровільно ж підписати собі вирок людина навряд чи здатна.

Можна припустити, що Оппоков простодушно розповів слідчому про давні дружні стосунки та обмін досвідом із німецькими вченими, не вбачаючи у цьому ані зради, ані шпигунства. А далі — кілька підтасувань, і уславлений вчений

стає ворогом народу. Але могло бути й інакше: знаючи круту вдачу академіка, чекісти вирішили, не гаючи часу, одразу застосувати до нього увесь свій «арсенал впливу». Чим інакше пояснити те, що окрім першого протоколу із «зізнанням», жодних інших матеріалів у справі немає — навіть фотографій та відбитків пальців. У будь-якому разі, ми вже ніколи достеменно не дізнаємося, що сталося у кабінеті слідчого на тому єдиному допиті.

Наступного ж дня після арешту, 16 жовтня 1937 року вийшла постановою Президії АН УРСР про виключення Є.В. Оппокова (40-річний наукової діяльності якого — нагадаємо — збиралися відзначити з помпою) з дійсних членів АН УРСР як ворога народу. А ті з колег, котрі раніше запопадливо посміхалися йому, вітаючись у коридорах, тисли руку і пишалися знайомством, тепер гнівно таврували «шпигуна». У тих ганебних зібраннях не брав участі лише помічник Євгена Володимировича Михайло Улаович (упродовж двох років після цих подій він виконував обов'язки директора Інституту водного господарства), за що і сам піддавався нападам вченої зграї, але все-таки залишився людиною.

Офіційний вирок Оппокову винесли менше ніж за три тижні після арешту — 4 листопада 1937 року. А ще через тиждень академіка розстріляли — за довідкою УДБ НКВС УРСР № 49265, «вирок Є.В. Оппокова, засудженого за I категорією 4.XI.1937, виконаний 11.XI.1937». Місце поховання — Биківнянський ліс.

Дві його друкарські машинки конфіскували НКВС, все інше майно, окрім стін і книг, було віддано у розпорядження Мисьфінвідділу, будинок відійшов на баланс міста, а 500 томів наукової бібліотеки, які він збирав усе життя, вивезли в невідомому напрямку.

У 1962 році до прокуратури УРСР звернувся академік АН УРСР і головний редактор Української Радянської енциклопедії Микола Бажан — з проханням переглянути справу Євгена Оппокова, у зв'язку з підготовкою до випуску 10-го тому УРЕ та написання статті про українського вченого. Адже відомостей про його реабілітацію досі не було. Під час перевірки з'ясувалося, що колишні працівники НКВС, які вели справу академіка, «порушували законність, вдаючись до фальсифікацій слідчих справ на невинних громадян», за що один з них ще у 1938 році був засуджений до найвищої міри, а другий — звільнений з КДБ УРСР у 1956-му.

Головне управління з охорони військових та державних таємниць, ознайомившись зі свідченнями Оппокова про начебто передані ним до Німеччини відомості, надало підтвердження, що вони не є і ніколи не були таємними. Тож рішенням Військового Трибуналу Київського Військового Округу від 5 березня 1963 року Євген Володимирович Оппоков був реабілітований. Можна було б сказати, що справедливість перемогла. Якби не оце безповоротне слово — «помертвено».

Наталія КУЛИК

З ПЕРШИХ УСТ

Олексій ПЕРГАМЕНЩИК:

«Тризуба москалі бояться більше, ніж чорти ладану»

Відновлюємо історичну справедливість

Творець Тризуба на щиті «Батьківщини-матері» Олексій Пергаменщик не погоджується з твердженням, що цей монумент — взірць радянської пропаганди. Каже, що не бачить там ніякого «совка». Окрім скинутого вже герба, який він називає сатанинським оком. На відміну від волгоградської «батьківщини» скульптора Євгена Вучетича (теж, до речі, українця), вбраної за модою 40-х років, наша вдягнена у давньогрецький хітон. Її автор Василь Бородай добряче змінив початковий проект Вучетича.

«Це моя найулюбленіша скульптура, — каже Олексій Пергаменщик. — Вона нагадує мені каріатид Афіньського акрополя. Автор відсилає до витоків класичного мистецтва, до часів античності, до Скіфії, про яку писав Геродот (а це територія сучасної України), до Київської Русі. Навіть меч її більше нагадує мечі, якими воювали наші князі. Понад тисячоліття тому на щиті Володимира Хрестителя з'явився тризуб. Це було за 500 років до появи москви. І встановлюючи сьогодні цей символ на щит нашої «Батьківщини», ми відновлюємо історичну справедливість. Ті, хто хоче її зруйнувати, не розуміють, що вони дуже схожі на тих, хто у тридцятих роках підірвав храми. Просто тому, що не вірив у Бога. Не можна нічого нищити. Руїнувати — швидко, будувати — важко. Звести таку скульптуру навіть Америка собі не може дозволити. Це величезні кошти, не вистачить річного бюджету України, щоб побудувати щось подібне. І немає вже тих спеціалістів і ресурсів. Це подарунок долі — що саме в Києві постала найвища скульптура в Європі й п'ята за розміром у світі. І треба використовувати цей факт на користь держави».

«Довелося виконати величезний обсяг роботи»

Двадцять років тому Василь Бородай, якому вже перевалило за 80, викладав у Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури, де навчався тоді ще зовсім юний Пергаменщик. А потім — консультував молодого скульптора під час роботи над пам'ятником Святославу, що стоїть на Пейзажній алеї в Києві. Тож Олексій Вікторович вважає себе послідовником Бородай і «нащадком його вчення». Каже, через це йому і довірили створення Тризуба. А також — через досвід роботи з металом і команду професіоналів, яку вдалося зібрати. Пан Олексій розповідає,

що в його команді працював один з найкращих архітекторів Києва й України, найкрутіші комп'ютерні 3D-моделювальники, найліпші графічні дизайнери.

«Роботи зі створення тризуба розпочалися 18 травня, і два місяці взагалі ніхто не спав, не їв, не бачив сімей, — розповідає Олексій Пергаменщик. — Людям не втаємниченим здається, що це дуже просто: намалювали, приліпили — і все. Але це не так. Треба було підняти великий пласт літератури стосовно геральдики, символізму, ту ж Конституцію, де «прописаний» цей тризуб. Я консультувався з автором тризубу 1992 року щодо того, як правильно, з погляду геральдики, центрувати його на щиті. Ми збирали великі консиліуми і обирали з понад 30 варіантів тризуба — різних за розміром і розташуванням».

Коли розмір тризуба нарешті затвердили (заввишки 7,5 м і завширшки 4,5 м), почалося найскладніше — визначення його товщини, яка в Конституції не «прописана». А цей параметр надзвичайно важливий. Бо, з одного боку, поясне скульптор, Тризуб має бути «читабельним», тобто видимим з великої відстані, з другого

— він не повинен домінувати, відвертати увагу від самої скульптури. Інакше кажучи, треба, щоб «Батьківщина-мати» тримала не Тризуб на щиті, а щит із Тризубом. Аби знайти золоту середину, скульптору довелося проводити польові дослідження прямо на місці. Він вварював експериментальні зразки — фрагменти майбутнього Тризуба різної товщини й підвішував їх на тросах біля щита.

«Спочатку у нас були зразки завтовшки 30 сантиметрів. Ми їх піднімали, потім обрізали прямо на висоті, — каже пан Олексій. — Потім треба було спуститися з 96-метрової висоти вниз, подивитися, як це виглядає з площі, потім піти на міст Патона — побачити вигляд згори. За тим знов піднятися, підрізати зразок на пару сантиметрів, знов спуститися, — і так разів десять. Виявилось, і для мене це було великим сюрпризом — що на тій висоті добре видно навіть різницю у два сантиметри. Отже, для того, щоб добитися оптимальної товщини у 20,5 см, довелося виконати величезний обсяг роботи».

До речі, до створення остаточної версії Тризуба на етапі ліплення макета долучився Віктор Ющенко — майстерня творчого колективу,

який очолює Олексій Пергаменщик, розташована в музейному комплексі «Код нації» у Нових Безрадичах.

Сьогодні — на часі

Звісно, у розмові зі скульптором ми не могли не торкнутися найбільш контроверсійної теми — щодо доцільності зміни герба саме зараз — у розпал війни. Хоча й були свідомі того, що ставити питання митцеві про своєчасність його діттища, мабуть, не зовсім коректно і відповідь неважко передбачити.

«Усім, хто каже, що герб змінювати не на часі, я відповідаю так. Уявіть собі, що ви молитесь у церкві, але відчуваєте, що Господь не чує вашу молитву. Ви виходите з церкви, дивитесь вгору, а на куполі замість хреста — величезна пентаграма. От і задумайтесь, чи варто першочергово змінити цей символ і наскільки він важливий. За символи споконвіку люди вмирали, вигравали війни, зокрема цивілізаційні. Сьогодні ми маємо новий хрестовий похід, йдемо проти зла, відстоюємо правду і віру. У росіян віра, вважаю, сатанинська — вони пропагують війну, святять кадилами зброю, ракети, які потім прилітають по храмах. Тому перше, що треба було зробити — при-

брати це око диявола з монумента і поставити на його місце Тризуб, якого москалі бояться більше, ніж чорти ладану. Щоб «Батьківщина-мати» повністю відповідала своїй назві і символізувала нашу міць і перемогу. А не те, що, на думку ворога, треба «асвабдять». Немає чого «асвабдять», ніхто їх тут не чекає. Тому правильно, що це зроблено саме тепер. Бо «не на часі» було завжди: якщо не революція, то пандемія, тепер війна. А ми просто взяли і зробили. І коли хтось розповідає, що можна було натомість закупити дрони... Не пішли б ці кошти на дрони. Вони б пішли на потреби тих фірм, які спонсорували цей проект. Просто замість того, щоб купити для своїх підприємств якесь нове обладнання, меценати «скинулися» і зробили для держави добру справу. А заодно — і рекламу для себе».

Ніколи знову

Також пан Олексій розповів, що скульптурний образ тризуба на щиті «Батьківщини» буде довершено музичним твором — піснею «Україна-мати», яку виконують українські співаки-воїни ЗСУ. «Ця пісня схожа на рок-баладу, вона має бути невіддільною частиною цього історичного моменту — зміни радянського герба на український Тризуб, — вважає митець. — Зараз працюємо над тим, щоб вона пролунала під час офіційного відкриття оновленого щита».

...А скинутий з монумента радянський герб Олексій Пергаменщик як противник будь-якої руйнації пропонує зберегти й відповідним чином використовувати. Бо хоч який він поганий — це все одно наша спадщина. На думку митця, зрізаний по частинах «спадок похмурих часів» треба знову зібрати в одне ціле і розмістити у музеї, над яким він височить упродовж чотирьох десятиліть. Внизу під «Батьківщиною» є величезна темна, майже чорна зала. Там, на думку пана Олексія, і варто зберігати повалений символ тоталітаризму, підвісивши його догори дригом. І підсвітивши червоними — наче кривавими — ліхтарями, які б нагадували про мільйони жертв комуністичного терору.

— Звісно, і музей війни, і мінкульт мають право не прислухатися до пропозицій скульптора, — каже Олексій Вікторович. — Можливо, в когось є ліпші ідеї. Але, гадаю, така «страшилка» для дітей, себто майбутніх поколінь — найкраще, що можна зробити з цим гербом. Щоб нікому не спало на думку спробувати відродити те, що він символізував. Щоб «ніколи знову».

Наталія КУЛИК

P.S. Остаточо завершити декомунізацію «Батьківщини-матері», прибравши з її меча чотири радянські зірки, за словами майстра, не проблема. Ба більше: ані спонсорам, ані державі це нічого не коштуватиме. «Я можу із командою альпіністів піднятися на гарду меча, акуратно зрізати ці зірки для подальшого зберігання у музеї, а на місці їхнього розташування зашліфувати метал — наче там нічого й не було. І готовий це зробити за свої кошти», — наголосив Олексій Пергаменщик.

ДОВІДКА

Скульптор-монументаліст Олексій Пергаменщик закінчив Національну Академію образотворчого мистецтва та архітектури, де навчався у таких майстрів скульптурної справи як Василь Бородай, Володимир Чепелик, Іван Макогон, Іван Гончар.

З 1999 року — дійсний член Національної спілки художників України, учасник багатьох виставок та симпозиумів зі скульптури в Україні й за кордоном. Автор багатьох пам'ятників з каменю, зокрема мариністу Р.Г. Судковському, автору гімну України П.Г. Чубинському, князю Святославу і князю Борису. Також ряд скульптур автора прикрашають Успенський собор у Лаврі, етномузей Віктора Ющенка та багато інших культурних локацій. Багато зробив для реконструкції будинку МЗС, побудови вертолітного комплексу «Парковий».

Зараз працює над пам'ятниками Івану Мазепі й Степану Бандері, має задуми щодо монументів загиблим бійцям, концепції героїзації українських воїнів-захисників і створення окремого напрямку монументального мистецтва, яке б увічнило героїчні події минулого і сьогодення. «Ми дуже сильно програємо в монументальній пропаганді нашого минулого, наших героїв, князів, гетьманів, — каже митець. — Києву й іншим містам банально бракує реалістичних пам'ятників тим героїчним подіям, які відбувалися на цій землі».